

PREVENCE V OBLASTI ZADLUŽOVÁNÍ A EXEKUCÍ NEJEN V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH

Petra Stoeva, Gabriela Hůlová

Abstrakt

Příspěvek představuje projekty zaměřené na preventivní aktivity v oblasti zadlužování a exekucí. V úvodu je čtenář uveden do problematiky zadlužování. V další části jsou popsány preventivní činnosti zaměřené na osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Následuje seznámení s preventivním programem pro střední školy. Poznatky vychází ze zkušeností nabytých při sociální práci s rodinami ve městě Pardubice. V závěru kapitol o realizaci projektu jsou představeny postřehy z praxe a další vize.

Abstract

The thesis presents projects focused on preventive activities of pathological debts and executions. The introductory part of the thesis informs about the situation of pathological debts in the Czech republic. The second part deals with preventive activities focused on people of a low social level. The next part of the thesis describes preventive programmes for secondary schools. The knowledge result from experience of social workers in the city of Pardubice. The final part mentions work experience and other scheme of preventive activities of pathological debts.

Klíčová slova

zadlužování, exekuce, prevence, projekt, sociální práce, sociálně vyloučené lokality, preventivní program pro střední školy

Keywords

debt, executions, prevention, project, social work, preventive programme, social excluded locality, preventive programme for secondary schools

1. Úvod

Domácnosti v České republice se stále více zadlužují, což vyplývá i z dlouhodobých ekonomických ukazatelů, o kterých nás každý rok informuje Český statistický úřad i Česká národní banka. Podle posledních údajů Českého statistického úřadu z roku 2008 se celkové dluhy domácností vyšplhaly na zhruba 875 miliard korun. Samozřejmě je pravdou, že v celosvětovém měřítku u nás dluhová problematika nedosahuje až takové výše, ale na druhé straně mnohé odborníky překvapuje obrovské tempo růstu zadlužení u českých domácností a to zejména za posledních deset let. A právě ekonomický, hospodářský a hlavně společenský vývoj v posledních deseti letech ukazuje na změny v chování lidí zejména v oblasti zadlužování. Žít na dluh a tím si stále zvyšovat svůj životní standard se stejně jako v Americe a Evropě stává sociálním trendem rovněž i u nás. Dřívější, a to zejména v devadesátých letech, konzervativní přístup české populace k zadlužování se razantně změnil. České domácnosti dnes více riskují a jejich spotřeba se již zdaleka nerovná jejich reálným příjmům.

Je nutné však také říci, že existuje tzv. zdravé zadlužování, kdy dochází k pořízení na dluh určité hodnoty, která svou životností dalece přesáhne samotný úvěr. U domácností jde

zejména o pořizování nemovitostí, což je trvalá hodnota, a pokud se rodina dostane v průběhu života do finančních problémů, vždy může tento nabytý majetek použít na splacení dluhu a služby nevhodného charakteru, které často slouží pouze ke krátkodobé spotřebě. Touha po tom „žít si na vysoké noze“, zvyšovat si na úkor dluhu svůj životní standard je zejména u nízko-příjmových rodin velkým rizikem a často se stává, že úvěry na dovolenou, dárky či elektroniku mohou rodinu zavést do dluhové pasti. Následně pak dochází k půjčování peněz na splacení předchozích dluhů. Půjčování financí na splacení předchozích dluhů však většinou vede k tzv. nízkoprahovým půjčkám (často se jedná o úvěry u nebankovního sektoru). Čím je tento práh nižší, tím jsou podmínky půjčky méně výhodné, někdy i na hranici zákona. Stejně tak jako jejich pozdější vymáhání. Lidé takto zadlužení o podmínkách takovýchto úvěrů často nepřemýšlejí, „neumějí číst“ smlouvu a nevnímají možná rizika, která se mohou v budoucnu objevit. Při platební neschopnosti posléze dochází ke kritickým následkům pro celou rodinu. Nastupuje exekuce majetku (včetně sociálních dávek), což může vést až ke ztrátě bydlení, rozpadu rodiny, páčání trestné činnosti apod.

Údaje Exekutorské komory ČR z poslední doby napovídají, že počet exekucí rok od roku roste. V roce 2007 bylo nově nařízeno 427 800 soudních exekucí oproti 309 457 exekucím nařízeným v roce 2006.¹ Podle nejnovějších prognóz mohou v dalších letech exekuce u domácností ještě narůstat a to i z důvodu nastupující ekonomické krize.

2. Projekt „ Než zazvoní exekutor“

2.1 Příprava a realizace projektu „ Než zazvoní exekutor“ - rok 2007/2008

Na základě informací získaných jak z vlastní práce našeho úseku prevence a sociálních služeb odboru komunitních služeb Magistrátu města Pardubic (dále jen „úsek prevence“) s rodinami nízko-příjmovými pohybující se na hranici sociální exkluze, tak i z celonárodních prognóz v oblasti dluhů a exekucí, jsme se rozhodli realizovat pilotní projekt zabývající se blíže touto problematikou.

Pilotní projekt „Než zazvoní exekutor“, vznikl v roce 2007 a probíhal po celý rok 2008. Projekt byl financován z Městského programu Prevence kriminality.

Pilotním jsme ho nazvali z důvodu prvotního zmapování situace u osob a rodin ohrožených nadměrným zadlužením se zvýšeným rizikem následné sociální exkluze. Výchozí informace jsme získávali v lokalitách, kde žijí převážně sociálně slabé rodiny. Údaje, které jsme šetřením získali, nám trend nadměrného zadlužování potvrdily. Proto se hlavní snahy v rámci projektu zaměřily na zvyšování informovanosti a právního povědomí z dané oblasti u rodin, které jsou nejvíce ohrožené nadměrným zadlužováním. Cílem tohoto projektu bylo naučit tyto rodiny preventivně předcházet problémům plynoucích z nezvládnutí svých dluhů. Dalším neméně významným cílem tohoto projektu byla snaha působit na klienty v otázce uvědomění si svých možností před přijetím dluhu, jakož i zvýšení dovednosti „umět číst“ smlouvu, umět si zjistit, jaká práva a povinnosti z půjčky vyplývají a v neposlední řadě také snaha klienty informovat o tom, jak řešit platební neschopnost a problémy z ní plynoucí. Jelikož jsme si byli vědomi toho, že můžeme pokrýt jen úzké spektrum klientů, rozhodli jsme se zvyšovat povědomí z oblastí půjček a předlužení i u odborníků pracujících v sociální oblasti, jak ve státním tak i v neziskovém sektoru, kteří pracují zejména s lidmi ohroženými sociální exkluzí. Z tohoto důvodu jsme do první fáze projektu nejdříve zařadili přednášku, v rámci které došlo k proškolení těchto pracovníků od specialisty na výše uvedenou oblast. Přednáška proběhla v jednom dni v prostorách magistrátu a zúčastnilo se jí deset pracovníků ze státního sektoru (pracovníci oddělení sociálních dávek, sociálně právní ochrany dětí, pracovníci z městských

obvodů a sociální pracovnice z věznic) a třináct pracovníků z neziskového sektoru (Občanská poradna Pardubice o.s., Amalthea o.s., SKP Centrum o.p.s - Dům na půli cesty, Azylový dům pro muže, Městský azylový dům pro ženy a matky s dětmi, Fond ohrožených dětí - pobočka Pardubice). V další fázi projektu se již naše pozornost obracela na samotné klienty. Do vytipovaných lokalit byly distribuovány pozvánky a přihlášky k připravovaným přednáškám odborníků pro zadlužené i předlužené klienty. Během roku 2008 se konaly celkem čtyři přednášky, které byly doplněny individuálním poradenstvím. Předpokládaná účast však nebyla příliš vysoká, proto byly poslední dvě přednášky uspořádány přímo v sociálně vyloučených lokalitách, ale ani zde nebyl zájem tak značný.

O probíhajícím projektu byla rovněž informována široká veřejnost v rámci odborných článků, které byly jednou měsíčně vydávány v Radničním zpravodaji (tiskoviny vydávané Magistrátem města Pardubic). V těchto člancích se veřejnost mohla dozvědět o úskalích půjček, o předlužení i o exekuci.

2.2. Spolupracující subjekty

Ve fázi přípravy projektu byla navázána spolupráce s olomouckým Sdružením Spes, o. s. Sdružení Spes se jako téměř jediné v té době věnovalo jak dluhovému poradenství na vysoce profesionální úrovni, tak i prevenci na školách. Pracovnice sdružení nabídla možnost odborného proškolení sociálních pracovníků a seminářů pro klienty. Navíc se sdružení podílelo na rozsáhlém projektu olomouckého kraje „Nic není zadarmo“, který se věnoval prevenci patologického zadlužování.

V rámci naší přípravy a jejich realizace projektu na stejné téma jsme si osobně vyměnili zkušenosti a konzultovali danou oblast s manažerem prevence kriminality Krajského úřadu Olomouckého kraje.

Aby klienti měli možnost přímé konzultace i v oblasti exekucí, byl osloven exekutorský koncipient a byla domluvena spolupráce ve formě semináře a konzultací pro klienty. I tento pracovník měl již zkušenost s výše zmíněným projektem Olomouckého kraje.

Třetí klíčovou osobou v odborném týmu byla poradkyně s právnickým vzděláním, se kterou byla navázána spolupráce skrze Občanskou poradnu Pardubice, o. s. Právní rada byla zamýšlena pro klienty nacházející se v situaci např. soudního řízení apod.

Protože byl projekt zacílen na obyvatele sociálně vyloučených lokalit, byl osloven i romský terénní pracovník úřadu a přirozená autorita z dané lokality. Jednak pro překlad letáků do romského jazyka a také pro podporu účasti klientů

2.3. Hodnocení realizace projektu za rok 2008

Jak už bylo výše řečeno, realizované přednášky a individuální poradenství pro předlužené klienty se nesetkalo s takovým zájmem, jak jsme předpokládali. Jedno z možných vysvětlení je takové, že větší počet těchto lidí je již tak předlužených se všemi aspekty (vymáhání, exekuce atd.), že preventivní informační kampaň jim už nemůže pomoci. Dalším faktem je, že klienti, kteří jsou zadlužení a začínají mít i potíže se splácením, se velmi často ke svému problému staví pasivně, nemají zájem svoji situaci řešit s pocitem, že až bude nejhůře „někdo“ to vyřeší za ně. A proto si myslíme, že i tento důvod mohl přispět k nízkému zájmu ze strany klientů o tuto problematiku. Positivní výsledek jsme však zaznamenali u předávání informací odborníkům v sociální sféře. Jestliže se nám přímo nepodařilo přivést informace ke klientům v rámci projektu, je patrné, že informovaní sociální pracovníci budou moci v individuální péči konkrétnímu předluženému klientovi pomoci.

3. Modifikace projektu

3.1. Změna cílové skupiny

Zkušenosti z roku 2008 s pilotním projektem „Než zazvoní exekutor“ nás přivedly na myšlenku změny cílové skupiny. Původní podoba projektu se z výše popsaných důvodů příliš neosvědčila, bylo by však již škoda nevyužít cenné informace a zkušenosti, které jsme v průběhu realizace projektu (díky různým seminářům a značnému samostudiu) získali. Zároveň jsme z prostředí naší práce a z médií vnímali, že téma je aktuální a zajímavé.

Vzhledem k působnosti našeho „úseku prevence“ se nabízelo přenést téma do škol, a to základních nebo středních. Po dlouhé úvaze jsme zvolili školy střední a rozhodli se zaměřit na dospívající mládež těsně před zletilostí, tedy před věkovou hranicí, kdy se jim plně otvírá svět půjček a potažmo dluhů a i možných exekucí.

3.2. Vznik projektu Než zazvoní exekutor, přednášková činnost pro rok 2009

V průzkumu mezi středními školami (včetně odborných učilišť apod.) ve městě se potvrdil fakt, že školy o dané téma mají zájem. Postupně tedy vznikl projekt nový „Než zazvoní exekutor, přednášková činnost“ s cílem zvýšit právní povědomí studentů v oblasti zadlužování a exekucí a posílit jejich kompetence a odpovědnost při vstupu do právních vztahů tohoto charakteru. Projekt byl spuštěn v roce 2009 ve stejném dotačním programu jako v roce 2008.

V rámci projektu jsme připravili přednášku na dvě vyučovací hodiny.

Při tvorbě osnovy přednášky jsme vycházeli ze zkušeností s našimi klienty, kdy problémem často bylo ne pouze chybějící právní povědomí, ale také zejména neodpovědné chování, strach a potlačování problémů. Často právě popsaným chováním se klienti připravili o informace, které ještě mohly vést k nějakému řešení před samotnou exekucí a potažmo velmi tíživou životní situací. Přicházeli již ve stádiu, kdy jim díky exekuci nezbyly téměř žádné prostředky na živobytí. Pojmy jako exekutor a „vymahač“, exekuční titul a smlouva apod. jim často splývaly dohromady. O exekuci si dlouho mysleli, že je to abstraktní pojem a čím déle výkon rozhodnutí nepřichází, tím se zvyšuje pravděpodobnost, že jejich smlouva se někde ztratila... Tato fakta nás vedla k následující obsahové stránce přednášky: zjištění povědomí studentů, předání teoretických znalostí a aktivní zapojení do tématu.

V první části přednášky studenti vyplňují znalostní test, jsou uvedeni do problematiky, pracují formou workshopu na potenciálním měsíčním rozpočtu rodiny a obdrží teoretické informace o smlouvě, potažmo důležitosti takového dokumentu, pojmech, ukazatelích ceny za půjčku apod. Z této části by si studenti měli odnést poznatek o nutném zvážení půjčky předem, o nutnosti znalosti svých příjmů a výdajů, prostudování smlouvy a o značné váze svého podpisu pod tímto dokumentem.

Druhá část přednášky je zaměřena na chování v situaci platební neschopnosti. Důraz je zde kladen na aktivní řešení problému a posílení vlastní odpovědnosti v zadlužování. Studentům jsou vysvětleny následky situace, pokud platební neschopnost nebude řešena. Dostávají konkrétní informace na konkrétních příkladech (např. na kolik peněz vyjde exekuce při pokutě za jízdu „načerno“) a další poznatky z této oblasti (proces od dluhu do exekuce, druhy výkonu rozhodnutí, ale i neoprávněná exekuce apod.) Snaha je zaměřena na informování nejen o právech dlužníka, ale i o jeho povinnostech. Smyslem tedy není odrazovat posluchače od úvěrů a hypoték, ale vést je k odpovědnému přístupu.

3.3. Výsledky studentů ze vstupních testů přednášky

Podle znalostní úrovně studentů je přizpůsoben rozsah a hloubka přednášky. Ve vybraných třídách je test psán i po absolvování přednášky. Zatím bylo vyhodnoceno sedm tříd ze sedmi různých škol. Vstupní data se liší v závislosti na tom, zda se jedná o učiliště nebo střední školu. Čím blíže má škola k obchodnímu vzdělání a ke vzdělání s maturitou, tím lepších výsledků studenti dosahují.

Šest tříd mělo stejné znění dotazníků (počet studentů je zhruba stopadesát).

Pro zajímavost uvádíme výsledky ze vstupního dotazníku pro studenty.

Tabulka č. 1 výsledky znalostních testů studentů

OTÁZKA	POČET UZNATELNÝCH (SPRÁVNÝCH) ODPOVĚDÍ v %
Co je to úrok?	92
Co je to úvěr?	86
Je možné si úvěr pojistit?	64
Kdo je věřitel?	51
Jak byste řešili platební neschopnost při splácení úvěru?	41
Je možné, aby exekutor navštívil obydlí bez přítomnosti lidí, kteří v něm bydlí?	38
Co je to RPSN?	17
Jaká je minimální odměna exekutora?	10

Studenti často zaměňují pojem úrok a úvěr stejně jako pojem věřitel a ručitel.

Pokud znají, jaké pojmy se skrývají pod zkratkou RPSN, nedokážou laicky vysvětlit, co tento ukazatel znamená.

Pojištění znají celkem dobře z reklam.

Při řešení platební neschopnosti bývá oslovení věřitele až na posledních místech.

O exekucích mají velmi zkreslené představy (zejména o nákladech na exekuci).

Exekuce bývá vnímána spíše jako jakási hrozba a výhodná profese než jako zákonná pomoc pro věřitele.

Tyto informace (a další) se v přednášce objevují. Výstupní znalostní dotazník svědčí o kladném přijetí tématu studenty.

4. Závěr

Vzhledem k zájmu a spolupráci převážné většiny studentů při přednáškách a primární povaze prevence hodnotíme tuto formu projektu velmi kladně. Naší vizí je zachovat režim projektu v rámci prevence primární, ale zároveň ji více specifikovat na školy, kde jsou kumulováni žáci a studenti z rodin s nižším sociálním a ekonomickým standardem.

Zároveň vnímáme potřebu posílení finanční gramotnosti dětí na základních školách. Z našeho průzkumu vyplývá, že zájem základních škol ve městě o toto téma je. Domníváme se však, že by bylo potřeba vnést tuto oblast do výuky systematicky, seznámit děti s různými nástroji, pojmy a charakterem produktů finančního trhu a na svět půjček, ale i nakládání s úsporami je lépe připravit.

Použité zdroje:

- [1] <<http://www.spotřebitele.info/vase-prava/clanek>>
- [2] HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E.: Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva pro Odbor bezpečnostní politiky MV ČR. Praha prosinec 2006, Zšvůle práva, o. s.
- [3] Závěrečná zpráva z terénního průzkumu podmínek na trhu drobných půjček a úvěrů v Olomouckém kraji, Občanské sdružení Spes Biskupské nám. 2, 771 01 Olomouc, 20. 7. 2007
- [4] Manuál Sdružení Spes pro školení sociálních pracovníků a pracovníků nevládních neziskových organizací a charit Formy pomoci předluženým občanům, listopad 2007
- [5] DUPAL, L., SCHLOSSBERGER, O., TOMAN, P.: Podepsat můžeš, přečíst musíš! (O spotřebitelských půjčkách a úvěrech) Průvodce spotřebitele, sdružení českých spotřebitelů
- [6] Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel, Odbor prevence kriminality MV ČR, březen 2007
- [7] Spotřebitelské úvěry a neschopnost splácet dluhy – vybrané otázky, Občanská poradna Jižní město, o. s. Společnou cestou
- [8] Dluhová problematika – informační brožura, Občanská poradna Plzeň, o. s. a Člověk v tísní – společnost při České televizi, o. p. s., 2007
- [9] Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, společný dokument MF ČR, MŠMT ČR, MPO ČR, vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005, aktualizovaná verze a v souladu se Strategií finančního vzdělávání, prosinec 2007
- [10] Půjčky a úvěry, manuál pro pracovníky pomáhajících profesí, zpracován v rámci projektu prevence zadluženosti „Nic není zadarmo“

související legislativa:

- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád
- Zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru
- Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)
- Zákon č. 64/1986 Sb., o české obchodní inspekci
- Zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele
- Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů
- Vyhláška č. 330/2001 Sb., o odměně a náhradách soudního exekutora

Kontaktní adresa:

Petra Stoeva, DiS., Mgr. Gabriela Hůlová
Magistrát města Pardubic
Štrossova 44, 530 21 Pardubice
petra.stoeva@mmp.cz, gabriela.hulova@mmp.cz
466 859 134, 466 859 145